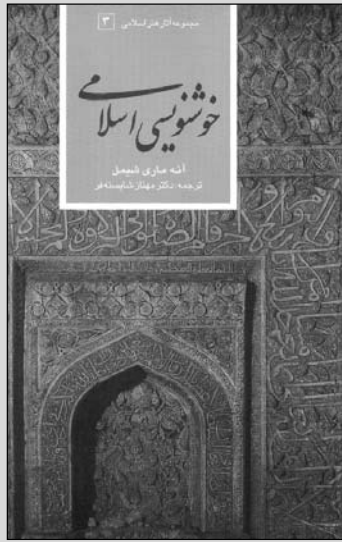

○ خوشنویسی اسلامی
 ○ آن ماری شیمیل
 ○ ترجمه مهناز شایسته فر
 ○ انتشارات مؤسسه مطالعات هنر اسلامی ۱۳۸۱

هنر خوشنویسی از نظر اکثر محققین قابلیت پذیرفتن شاخه هنرهای اسلامی است. اگرچه، این هنر به کل جهان تعلق دارد اما به عنوان اصیل‌ترین هنرها در نظر گرفته می‌شود. زیرا تصویری قابل رویت به بیان کلام قرآن می‌بخشد. خوشنویسی هنری است که تمامی مسلمانان به میزان زیادی در آن سهم دارند. حتی شاهزادگان و شاهزاده خانم‌ها به کتابت کلام الهی با خطی زیبا ممارست می‌ورزیدند. از این رو می‌توان بدون اغراق اظهار داشت که هیچ هنر یا پدیده‌ای به اندازه خوشنویسی حاکی از حس زیبایی‌شناسی افراد مسلمان نیست. هر کس که نیاز دارد می‌تواند با شکل‌ها و سبک‌های

آن آشنایی یابد و در هنگام کتابت آن از مقررات کامل آن پیروی نماید، به ویژه در تزئینات معماری که غالباً همراه با کتیبه می‌باشد. خوشنویسی به طرز شگفت‌آوری از نظر داشتن سبک‌ها و روش‌های گوناگون کتیبه نگاری غنی است. یکی از خصوصیات خوشنویسی اسلامی این است که هیچ یک از سبک‌های گوناگونی که در دوره‌های متفاوت به وجود آمدند، منسوخ نشدند. از این رو هنرمند در قراردادن کتیبه‌هایی با سبک‌های متفاوت در کنار یکدیگر تردید ندارد و استعداد و شگفتی خارق‌العاده‌ای را به نمایش می‌گذارد. در واقع هنرمند با قراردادن سبک‌های گوناگون خوشنویسی در کتابت و کتیبه نگاری، پایه‌های تمامی سبک‌ها و نشانه‌های گرافیکی را بنا می‌نهند و بدین وسیله باعث می‌شود تمام سبک‌های گوناگون خوشنویسی اسلامی به جایگاه مقرر و مقتضی خود دست یابد. نوشتار عربی از الفبای سوری یا نبطی اقتباس گردیده است و بنابراین از حروف شبیه به هم به نظر می‌رسیدند. از آنجایی که حروف با صدا مشخص نشده بودند معنای بسیاری از کلمات اغلب با توجه به متن تعیین می‌گردید. بنابراین لزوماً تکامل و تحول نوشتاری در جهت تفکیک و تمیز بیشتر باید انجام می‌گرفت. و در همان زمان شامل سه طرح سمبلیک بود. یک روند روحانی که بر اشکال متمایز هر یک از حروف برابر با تمایل ذاتی طبیعی خط تأکید می‌کرد و به ترکیب کلی در یک ریتم متوالی می‌رسید.

از سده‌های اولیه اسلام دو سبک نگارش با هم وجود داشت، یکی خط کوفی است که با ماهیت ایستای حروفش مشخص و متمایز می‌گردد و دیگری خط انحنادار نسخ که دارای شکل متفاوت و سلیسی است. خط کوفی براساس نام شهر کوفه یکی از مراکز اصلی فرهنگ عرب دوران بنی امیه، نام‌گذاری گردید که اغلب برای نسخه برداری از قرآن مورد استفاده قرار می‌گرفت. این خط، دقت در حرکات قلم را با ترکیبات هندسی که خواندن آن را سخت می‌کند، تلفیق می‌یابد. در عربی ممکن است گروهی از حروف در ظاهر یک علامت واحد شکل یابند.

از خط کوفی انواع دیگری نیز به وجود آمد که در تزئینات معماری مورد استفاده قرار می‌گرفت، از قبیل کوفی بنایی که در واحدهای آجر مانند بنایی تشکیل می‌شدند و همچنین کوفی گلدار که در هنر کتاب آرایبی (به خصوص در عنوان صفحات) مورد استفاده قرار می‌گرفت و کوفی با خط کشیده و درهم آمیخته که شکل عمده تزئینات در هنر مغرب به خصوص در هنر گچبری بوده است.

نگارش خطوط بزرگ و عظیم برگرفته از مفاهیم قرآنی، تصدیقی انکارناپذیر بر یگانگی خداست که با شوق و با آرامش و بسط روح همراه است. اساتید خوشنویسی قوانین و مقررات معین و متناسبی را برای هر یک از سبک‌ها ابداع نمودند. در این قوانین و مقررات واحد اندازه‌گیری نقطه است که برابر با نقطه تفکیک‌کننده زیر حرف «با» می‌باشد و بزرگ‌ترین کشیدگی عمودی حروف در مورد حرف الف است که از چند نقطه معین تشکیل می‌گردد. بزرگ‌ترین کشیدگی افقی به وسیله نیمه پایانی یک دایره که قطر آن به اندازه طول الف است، تعیین می‌گردد.

اقوام مختلف زیادی آثار خودشان را به صورت مکتوب تهیه می‌نمودند. بدین ترتیب ایرانیان نوعی خط شکسته شبیه مروارید با یک روانی تقریباً معلق را گسترش دادند. نقطه مقابل آن از نظر گرافیکی نگارش خط مغربی است که منطقه انتشار آن از اسپانیای مسلمان تا ساحل آفریقا امتداد می‌یابد که در آن پیوند نسبتاً قدیمی کوفی و نسخ حفظ شده است و سبک آن خشن و آزاد با طرح‌های گوشه‌دار افقی و عمودی است که با انحنا بزرگ که در قسمت بالا گشوده می‌شود.

خوشنویسی اسلامی در کشورهای ترک زبان نیز از غنای خوبی برخوردار است، اگرچه با خوشنویسی اسلامی شرقی تفاوت ندارد، اما تمایل دارد که انواع گره‌های سحرآمیز و علائم گرافیکی را با تکراری متقارن ترکیب نماید که به نوعی یادآوری هنر مغولی است.

خوشنویسی در معماری تزئین بخش وحشی در کتاب آرایبی با نقاشی ترکیب می‌شود. یکی از خوش‌آیندترین این نوع ترکیبات، تلفیق کوفی با خطوط کشیده عمودی و پیچک‌های درهم بافته درخت مو در یک جریان پی در پی است. گاهی پیچک‌ها مستقیماً از میان حروف جاری می‌شوند و بدون شک این منشاء کوفی گلدار می‌باشد.

همراه نمودن نوشتار و نقش مایه علائم گیاهی ساده شباهت سمبل شناخته شده مسلمانان در درخت زندگی است و یادآوری می‌کند که از قرآن سرچشمه و منشاء می‌گیرد. جهان هم یک کتاب آشکار و هم یک درخت است که برگ‌ها و شاخه‌هایش از یک تنه واحد منشعب می‌شود. حروف کتاب آشکارا شبیه برگ‌های درخت است که درست به شاخه‌ها و بالاخره به تنه اتصال دارند، بنابراین حروف نیز به لغات، سپس به جمله و بالاخره به کل و تنها حقیقت کتاب متصلند.

همچنین باید متذکر شد، در اندیشه این آیین سمبل قرآنی، «سمبل الهی» است که سرنوشت تمام موجودات را بر لوح محفوظ نقش می‌زند. این قلم چیزی جز روح خدایی یا روح جهانی نیست و بزرگترین عنوان اصیل مطابق با هنر نوشتن گویای این حقیقت است که خطاطی شبیه سایه‌ای الهام یافته از نمود الهی است.

پروفسور آنه ماری شیمیل محقق برجسته شرق شناس در این کتاب نکات ارزشمندی ارائه نموده که مطالعه آن بر دوستداران و اندیشمندان هنر اسلامی به ویژه خوشنویسی اسلامی مفید است.